

prostředky jejího uplatnění. Situace liberálů je zde o to obtížnější, že jejich sociální základna je velmi omezená, v důsledku čehož jsou nuceni hledat spojení a kompromisy, jak pokud jde o cíl, tak i o metody. Vyvolává to dilemata, která nutně vedou ke sporům a rozchodům, a každý úspěch je vykopen nějakou kapitulací.

Poslední kapitola, nazvaná opět velmi výmluvně *Existuje v Polsku politický liberalismus?*, je analýzou postavení liberálů v současné polské společnosti, přičemž hlavní pozornost je věnována značně kontroverznímu vztahu liberalismu a křesťanských hodnot.

Ve své recenzi jsem mohl podat informaci pouze o nejzákladnějších a podle mého mínění také nejpozoruhodnějších tématech Szackého nové knihy. Stejně jako všechna předchozí díla

tohoto autora je to práce mimořádně myšlenkově bohatá, vycházející z rozsáhlého pramenného materiálu, metodologicky promyšlená a neobyčejně inspirativní pro další bádání v této oblasti. Není náhodou, že záhy po svém vydání vyvolala živý ohlas polské veřejnosti, projevu-jící se mj. v četných vesměs pozitivních recenzích v denících i kulturně politických časopisech. Jde o jeden z nejvýznamnějších příspěvků k analýze společenského a ideového vývoje východoevropských zemí v období jejich zásadních systémových přeměn z pera sociologa. Každý, kdo chce v této analýze postoupit dále, nemůže výsledky, k nimž Szacki dospěl, opominout.

Jan Sedláček

Jaroslav Krejčí: *Civilizace Asie a Blízkého východu. Náboženství a politika v souhrě a střetání*

Praha, Karolinum 1993. 307 s.

Kniha se otvírá obrazem mocenského nástupu Evropanů vůči obyvatelům ostatních kontinentů, který započal v průběhu 16. století a pokračoval v následujících staletích. Evropané v těchto staletích zámořských objevů znepořovali celý svět, „zatímco ostatní civilizované lidstvo mělo spíše tendenci odpočívat s rukama v klíně“ (s. 13). Výsledkem této evropské expanze či civilizačního vzepětí Evropanů byla ekonomická a politická kontrola celého světa, která se stala skutečností na počátku 20. století. V průběhu tohoto (XX.) století, zejména pak po II. světové válce, se svět rozdělil na tři velké oblasti: na dva soupeřící mocenské bloky – „demokraticko-kapitalistický“ a „totalitně-socialistický“ a na jakýsi „zbytek“ – země tzv. Třetího světa. K údivu exponentů obou mocenských bloků se onen „zbytek“, tj. země Třetího světa nepřipodobily ani jednomu, ani druhému bloku, střídavě zkoušely oba vzory, aby se – zejména v 70. a 80. letech – vrátily k vlastním tradicím jako hlavnímu zdroji své identity. Tento návrat je někde a někdy spojován s odmítáním idejí, jejichž původ leží v Evropě. Autor uzavírá tento vstupní obraz tezí, že pokud chceme tomuto, z našeho hlediska překvapivému obratu rozumět, musíme důkladně

poznat dějiny i kulturu tzv. Třetího světa, což je právě cílem jeho knihy. Podobný záměr je ovšem příliš obtížný a tak se prozatím omezuje jen na jednu část Třetího světa. Ve své knize bude sledovat běh politických událostí a vznik i zanikání ideologií na asijském kontinentě, a to v časové perspektivě několika tisíciletí.

Kniha je rozdělena do kapitol odpovídajících Krejčího pojetí lokálních asijských civilizací. Jsou to: Levant (zahrnuje starověký Egypt, Mezopotámii a Sýrii) a starověký Írán, následuje islámská civilizace (míněn Přední východ), Přední a Zadní Indie s Indonésií, Čína a konečně i Korea a Japonsko. V rámci těchto oblastí jsou sledovány dějiny politických útvarů i myšlenkových proudů do okamžiku mocenského nástupu Evropanů. Tato časová hranice ale není důsledně dodržována: např. popis islámské civilizace je ukončen v 18. století, i když výrazný nástup Evropanů je v této oblasti spojen až s počátkem 19. století, resp. s jeho první polovinou. Někoho možná překvapí kapitoly věnované starověkým civilizacím Levantu. Autor však argumentuje tím, že sehrály důležitou roli při zrodu křesťanského myšlenkového systému a že se k jejich odkazu vrací i některé současné nacionalistické vlády (např. egyptská či bývalá císařská vláda Íránu). Vzhledem k tomu, že o křesťanském světě tato kniha nepojednává a že se nacionalisté obecně při hledání svých „kořenů“ obracejí právě tak k dávným civilizacím jako k mýtům ze součas-

nosti (viz např. případ současných řeckých nacionalistů), mi nepřipadal tento argument jako dostačující. Zdá se mi, že autorovi bylo spíše líto nezačít své vyprávění od počátku, tj. od kolébky naší euro-americké civilizace, kterou klade do Sumeru.

Krejčího příběh o politických dějinách a myšlenkových zvratech obyvatel Asie je napsán s obrovským přehledem a znalostí dat. Je napsán elegantním způsobem, který autorovi umožňuje překlenout občasný nedostatek konkrétních informací, s nímž musí současná orientalistika zápasit. V takových případech si Krejčí vypomáhá dobře konstruovanou domněnkou anebo vazbou překlenující propast staletí či tisíciletí, pro něž nám právě chybějí data.

Lze mít drobné připomínky: např. v rámci islámské civilizace měla být věnována větší pozornost Střední Asii a v rámci buddhistické civilizace Tibetu. Lze také namítnout, že ne vždy jen idea měnila dějiny a že to někdy byly i zájmy „přizemnější“ a že je škoda, že jím autor nevěnoval větší pozornost. Např. skutečnost, že Číňané dopluli v 15. století se svými „superloděmi“ (měly až šest palub a pět až osm stěžňů, což se Evropanům podařilo částečně zkonstruovat až v 19. století) k východoafrickým břehům, aby „najednou“ svých plaveb zanechali a všechny zámořské flotily zničili, vypadá dosti kuriozně (pokud ne rovnou jako bláznovství). Uvedeme-li však ony přizemnější příčiny tohoto zdánlivě nesmyslného zvratu, jednání dávných Číňanů se vysvětlí. Jednou z nich byl mocenský boj dvou klik u císařského dvora a druhou – důležitější – byla skutečnost, že velké koráby tzv. Mořské flotily se stavěly především proto, aby dopravovaly rýži a potraviny vůbec z jižní Číny na sever. Dálne plavby měly jen potvrdit jejich kvalitu a současně posloužit k výcviku námořníků. Plavby k východní Africe byly tedy jen vedlejším důsledkem takových zatěžkávacích zkoušek a výcviku. V 15. století však byla dokončena stavba Velkého kanálu, který umožnil přepravu rýže na sever, sice v menších lodích, ale zato nepřetržitě (tj. bez ohledu na počasí) a bez velkých rizik. Přeprava potravin z jihu pomocí Mořské flotily byla najednou zbytečná, velmi drahá (Mořskou flotilu stavěl a platil stát, zatímco menší lodě jejich soukromí majitelé)

a oproti dopravě Velkým kanálem i ztrátovější. Tyto ekonomické argumenty pak spojila „strana dopravy po Velkém kanálu“ i s izolacionistickou argumentací, která prochází čínskými dějinami již od starověku (o té se Krejčí také nezmiňuje). Výsledek známe: Mořská flotila byla spálena, loděnice zbořeny a námořníci rozptýleni či pobiti. Číňané „skončili výboje“, o které ve skutečnosti neměli zájem, a nechali volnou cestu Portugalcům a Holanďanům.

Je také paradoxní, že Krejčí sice v teorii odmítá poznatky, jichž dosáhli nejrůznější marxističtí badatelé, současně ale bez námitek přijímá závěry sovětských historiků, archeologů a orientalistů, u nichž je také nutné počítat s výrazným ideologickým zkresením, případně se zkresením poplatným mocenským zájmům sovětského státu. Na jeho obranu je ale nutné říci, že často jiná data k dispozici nejsou.

Celkově je však Krejčího příběh velmi dobrým čtením a knihu lze doporučovat jako povinnou literaturu na středních školách i na univerzitách. Výrazně totiž nabourává naše evropocentristické představy o naší výjimečnosti a jedinečnosti. Poprvé po dlouhých letech máme v češtině podobný text – zdá se mi, že poprvé od vydání Wellsových *Dějin světa* (1936) – nepočítám-li překlad ruských deseti-dílných *Dějin světa* vycházejících na přelomu 50. a 60. let. Ty ovšem poskytovaly čtenáři především výčty historických událostí a jejich hodnocení z marxistického hlediska a nezabývaly se něčím takovým, jako je charakterizování jednotlivých kultur a civilizací. Částečně by bylo možné srovnávat s českých překladem Parsonsovy knihy (Talcott Parsons: *Společnosti, vývojové a srovnávací hodnocení*, Praha 1971), ovšem Krejčího práce má daleko širší záběr. Jen doufám, že kniha vyšla v dostatečně velkém nákladu.

Krejčího kniha je ovšem historickým vyprávěním a to se neslučuje s analýzou sociálních dat, které obvykle potřebujeme k tomu účelu „zastavit v čase“. Proto je třeba i subkapitoly věnované sociální struktuře chápat jako vyprávění a lze je používat (z našeho antropologického či sociologického hlediska) jen orientačně. Přes časté proklamování dynamického přístupu vytváří Krejčí místy obraz statických společností, které se podle jeho textu neměnily